

Hogyan lett Budapest a nemzet fővárosa?

Tanulmányok Budapest 150.
és a Társadalom- és Gazdaságtörténeti
Doktori Program 30. születésnapjára

Kiss Zsuzsanna, Koloh Gábor, Somorjai Szabolcs
közreműködésével szerkesztette
Kövér György

Budapest, 2023

Tartalomjegyzék

Kövér György: Ahonnan indultunk... 7

A SZÜLETÉS KRÍZISEI

Halmos Károly: Az új város és az ó-világ vége 23

Perczel Olivér: Borzalmak éjszakája. Az 1875. június 26-i budai árvíz
és következményei 45

URBANIZÁCIÓ – PROFESSZIONALIZÁCIÓ

Bódy Zsombor: Népeség-növekedés és lakhatási rezsimek Budapesten –
urbanizációelméleti megközelítésben (1873-1941) 71

Papp Viktor: Az irodák helyei. A budapesti ügyvédi irodák topológiája a 19. század
végén, 20. század elején 89

Tamás Gábor: Tisztviselők a belvárosi palotákban. A biztosítási ágazat Budapest
társadalmában és építészetében 113

Sipos András: A bérház mint jövedelemforrás – árvaszéki iratok tükrében 141

Verő-Valló Judit: „Garconszobától” a „garconpalotáig”. Egyedülálló garzonemberek
és otthonaik a 19–20. század fordulójának Budapestjén 163

Pogány Ágnes: Átalakuló terek, eltűnő kémények. A malomipar budapesti
telephelyeinek felszámolása a két világháború között 187

VILÁGVÁROS-REPREZENTÁCIÓ

Lukács Anikó: A magyar főváros és az idegenforgalom (1872–1916) 219

Eőry Gabriella: Angol látogatók Buda-Pesten 243

AZ OLVASZTÓTÉGELY

Bolgár Dániel: Biológiai jólét Budapesten (1857–1941). A várható élettartam és
a testmagasság alakulása 263

Szívós Erika: Babel a számok mögött. Budapest többnyelvű társadalma
a dualizmus korában 309

Nagy Sándor: Az elrendezett frigyektől a partnerházasságokig? Budapesti
házasságok és házassági szerződések (1880, 1910) 347

Sasfi Csaba: Az utolsó békebeli matura a Krisztinavárosban. A Budapesti I. kerületi Állami Főgimnázium 1914 tavaszán érettségiző diákjainak eredményei és pályaválasztása	371
Szabó Róbert Károly: Az 1917-es Budapest gimnazista és reáliskolás hadiéretségizetteinek rekrutációja	401
Mátay Mónika: Ponori Török és Ponori Thewrewk. Két bölcsészkaripálya a Budapesti Tudományegyetemen	429

BŰNÖS BUDAPEST?

Perényi Roland: Az utca diskurzusa. Budapest bűnözése és a városi tér (1873-1941) ...	459
Tátrai Viktor: „Hát mit tetszik gondolni, mért rombolták össze a villamosokat?” Szimbolikus és kollektív erőszak a „vérvörös csütörtökön”	487
Tőtös Áron: „A főváros kellős közepén ott fetreng a prostitúció”. A budapesti prostitúció topográfiája (1873–1928)	517
Trádler Henrietta: Egy cseléd kurtizán	545

A NAGY HÁBORÚ NYOMÁBAN

Molnár Eszter Edina: 1914/1923. <i>Évek és emberek</i> . Szubjektív történelem	569
Umbrai Laura: A községi tejüzem fiaskója Budapesten az első világháború alatt	595
Magos Gergely: A kommunizmus mint „szekularizált messianizmus”. A Tanács-köztársaság vezető beosztású gyógyszerészei a budapesti bíróság előtt	621

MŰLÓ EMLÉKEZET?

Keszei András: A város változó arcai	651
Gyáni Gábor: Budapest története a nemzetközi történelmi diskurzusban	671
A kötet szerzői és szerkesztői	683

Magos Gergely

A kommunizmus mint „szekularizált messianizmus”

A Tanácsköztársaság vezető beosztású gyógyszerészei
a budapesti bíróság előtt

A Tanácsköztársaság és a zsidóság

Rengetegen foglalkoztak már a zsidóságnak és a kommunista mozgalomnak a kapcsolatával. A dolog persze indokolt és érthető. A Tanácsköztársaság bukását követően a két világháború közötti korszak diskurzusának egyik fontos eleme volt a kommünnek mint „zsidódiktatúrának” az értelmezése.¹ A korszak tragikus lezárása, a magyar zsidók 1944. évi deportálása diszkreditálta, a kiépülő kommunista rezsim emlékezetpolitikája pedig tabusította a kérdést.

A kommunizmus, vagy általában a baloldal és a zsidóság kapcsolatának értelmezésében négy hagyomány él a magyar történetírásban. Létezik az antiszemita hagyomány, mely szerint a háborút követő „országvesztő” forradalmakért a zsidóság a felelős. Ezzel szemben áll egy általam „analizálóknak” nevezett megközelítés, mely a bűnbakképzés helyett igyekszik a baloldali mozgalmak és a zsidóság kapcsolatának társadalmi okait feltárni. Ezekben az elemzésekben gyakran jutnak arra a következtetésre, hogy a zsidóság asszimilációjának projektje zátonyra futott, a jogi emancipációt nem követte társadalmi elfogadás.² A többségi társadalom elzárkózása vagy akár nyílt antiszemitizmusa³ csalódottsághoz és reményvesztettséghez vezetett.⁴ Ezek a társadalmi frusztrációk pedig radikalizálták a zsidóságot. A zsidóság „jobboldali” radikalizmusa a cionizmust jelentette, mely eleve kizártnak tartotta a többségi társadalommal való békés együttélés lehetőségét. A „baloldali” radikalizmus felé tájékozódó zsidóság viszont az őket

---

1 Csunderlik 2019: 175–182.

2 Bibó 1990; Gantner 2007; Szabó 2015.

3 „[...] amaz emlékezetes Eszlár alkalmából tudtam meg, – érthető dachból – hogy sémi vagyok és nem turáni, pedig kedvem turáni.” Bródy 1915: 75–76.

4 Konrád 2019.

kirekesztő társadalom forradalmi megújítását tűzte ki célul, és egy olyan politikai program felé fordult, mely lehetővé teszi számukra a teljes társadalmi integrációt és asszimilációt: nevezetesen a kommunizmus felé.⁵ A harmadik, ún. „defenzív” történetírói irányzathoz sorolhatjuk azokat, akik árnyalni kívánják a zsidóságnak és a kommunizmusnak a viszonyát. Bemutatják, hogy mennyi zsidó kárvallottja volt a baloldali radikalizmusnak, és mennyi támogatója az ellenforradalomnak.⁶ Ez az érvelés azért is problematikus, mert nem cáfolja azt az antiszemita érvelést, mely szerint a magyarságot két oldalról szorította satuba a „zsidókapitalizmus” és a „zsidóbolsevizmus”.⁷ A negyedik, „pozitivista” történetírói megoldás igyekszik a kérdéshez objektíven közelítve adatokat szolgáltatni a kommunista vezetők felekezeti viszonyairól (vagy származásáról). Az ilyen tényyszerű, az interpretációt nélkülöző közlés azonban magára hagyja az olvasót az értelmezéssel. Ráadásul a felekezeti hovatartozás tényének kontextus nélküli közlése már önmagában is a kérdés antiszemita értelmezését hívhatja elő.⁸

Egy kisebb csoporton, a Tanácsköztársaság idején vezető szakmapolitikai szerepet vállaló gyógyszerészek példáján keresztül vizsgálom meg egyfelől, hogy valóban a „zsidó származás” volt-e meghatározó szociális karaktere a kommun vezetőinek, másfelől, hogy valóban az asszimiláció kudarca és az antiszemita indulatok voltak-e a zsidók legfontosabb társadalmi tapasztalatai.

A Tanácsköztársaság gyógyszerészeti intézkedései

A kívülről egységesnek tűnő gyógyszerészi hivatást már a dualizmus korában számos érdekellentét feszítette. A gyógyszerészek esetében is jellemző volt az izraelita felekezetűek felülreprezentáltsága, a „zsidókérdés” azonban korántsem volt olyan fajsúlyos, mint akár az orvosoknál, akár az ügyvédeknel. A zsidók aránya a századfordulón kezdett el emelkedni először a fiatalabb korosztályt képviselő, alkalmazottként dolgozó gyógyszerészségek közt.

A legfontosabb érdekellentét nem annyira felekezeti vonalon, mint inkább a gyógyszerterek birtoklása körül alakult ki. A fenti népszámlálásban szereplő gyógyszerészek és gyógyszerészségek mindannyian diplomások voltak, köztük „csupán” annyi különbség volt, hogy előbbieknak volt patikájuk, utóbbiak viszont

---

5 Krajewski 2000.

6 Komoróczy 2012: 354–368.

7 „Magyarország tehát a zsidó kapitalizmus és zsidó bolsevizmus összecsapásának hadiszíntere volt, melyhez a nemzsidó fajnak annyi köze volt, hogy ő adta vérét a zsidó kapitalizmusnak, mert kikényszerítette, s ő adta a zsidóbolsevizmusnak, mert ez meg kicsalta.” (*A zsidók rémuralma Magyarországon* [1919]: 40–41).

8 Gyáni 2003: 47–55.

alkalmazottak voltak. A patikák megnyitása állami engedélyhez, koncesszióhoz volt kötve, aminek megszerzése „megfelelő politikai kapcsolatok” híján nem volt egyszerű.⁹ Lehetőség volt gyógyszerértári jogosítványt vásárolni is, ez viszont óriási vagyoni ráfordítást igényelt. Részből ebből fakadt, hogy 1906-ban a helyzetükkel elégedetlen alkalmazottak megalapították saját érdekvédelmi szervezetüket, a Magyarországi Gyógyszerészségédek Országos Szövetségét (MGYOSZ). Az egyesület vezetését az 1910-es években a Galilei Körből indult gyógyszerészek egy csoportja vette át, amely egyre radikálisabb követeléseket fogalmazott meg: köztük a gyógyszerértárok államosítását, valamint a szakszervezeti mozgalomhoz történő csatlakozást.¹⁰

1. táblázat. A gyógyszerészek és gyógyszerészségédek felekezeti összetétele 1900-ban, 1910-ben és 1920-ban (%)

		római katolikus %	görög-katolikus %	református %	evangélikus %	görög-keleti %	unitárius %	izraelita %
1900	Gyógyszerészek	55,8	1,2	15,1	17,4	2,1	0,7	7,7
	Gyógyszerészségédek	51,2	3,1	13,7	12,6	3,1	0,5	15,8
1910	Gyógyszerészek	51,4	1,6	14,5	14,5	2,7	0,6	14,5
	Gyógyszerészségédek	42,1	3,4	13,7	11,7	2,6	0,8	25,6
1920	Gyógyszerészek	50,5	0,5	17	8,4	1,1	0,5	22,1
	Gyógyszerészségédek	46,5	1,8	16,3	8,7	0,6	0,6	25,4

Forrás: Az 1900., 1910. és 1920. évi népszámlálás.¹¹

A MGYOSZ-on belül a kommunista törekvések 1919 elejére egyre jobban fel erősödtek. A februári közgyűlésre a kommunisták „Proletár gyógyszerészek!” címmel röplapot készítettek, melyben követelték a „burzsoá ideológiával” történő leszámolást.¹² A márciusában tartott közgyűlés előtt a *Népszava* kiadta a jel szót: a „feudalizmus maradványait”, köztük a gyógyszerértári „hitbizományt” és

9 Magos 2014.

10 Szövetségünk a Magyarországi Szakszervezeti Tanácsban. *Gyógyszerész Újság* 1918. október 1.; Huszonöt év után. *Gyógyszerész Lapja* 1931. december 24.; Bányai 1941: 64–70; Kempler 1984: 115–116.

11 1900. évi népszámlálás VIII: 48–49; 1910. évi népszámlálás VI: 314; 1920. évi népszámlálás III–IV: 508.

12 A segédszövetség egyik frakciójának propagandaplakátja. *Gyógyszerési Hetilap* 1919. február 9.; Koritsánszky 1919a: 57.

„privilégiomot” le kell bontani: „A lényeg: a gyógyszertárak szocializálása.”¹³ A kommunisták a közgyűlésen átvették a hatalmat,¹⁴ egyúttal bejelentették a szakszervezetté történő átalakulást.¹⁵

A Tanácsköztársaság kikiáltását követően a kommunista gyógyszerészek számára a legfontosabb kérdést az államosítás mihamarabbi végrehajtása jelentette,¹⁶ melyre 1919. április 9-én került sor.¹⁷ A végrehajtási utasítás értelmében először a budapesti, valamint az alkalmazottakat foglalkoztató vidéki gyógyszertárakat államosították.¹⁸ Kilátásba helyezték a politikailag vagy szakmailag kifogásolt tulajdonosok áthelyezését másik patikába.¹⁹ Május elején a szakszervezet felterjesztésében sürgette a volt tulajdonosok mihamarabbi áthelyezését, mivel azok „nyíltan és titokban abban reménykednek, hogy [...] a régi rend visszaáll és ők ismét patikatulajdonosok lesznek”.²⁰ Az alkalmazott nélkül dolgozó vidéki gyógyszertárak államosítását egyelőre halogatták. A késlekedés mögött egyesek szerint az állt, hogy a kommunisták is belátták, miszerint „vidéken úgysem tudtak volna a rendeletnek hatályt szerezni”.²¹ A vidéki patikák szocializálását megfelelő káder hiányában sok esetben a Budapestről kiküldött kerületi biztosok hajtották végre, akik olykor „telefonon át szocializáltak”. Április végére 318 gyógyszertárt „vettek köztulajdonba”, ami az összes gyógyszertárnak nagyjából 16%-a volt.²²

A szakszervezetet leszámítva minden egyesületet felszámoltak, és a szaklapok közül is egyedül a szakszervezet lapja, a *Gyógyszerész Újság* működhetett (1919. június 25-től *Gyógyszertári Munkások Lapja* néven). A szakszervezet – ahogy az egész kommunista mozgalom is – budapesti központú volt. A vidéki bázis hiányára utal, hogy a szakszervezet még 1919. július 16-án is csak arról tudta értesíteni helyi csoportjait, hogy végre „vidék felé is nézhetnek”, mert Budapesten a gyógyszertári rendet sikerült megteremteniük. Ekkor jutottak el oda, hogy a szakszervezet vidéki vezetőinek, valamint a szocializált gyógyszertáraknak az adatait bekérjék, hiszen ezután lehet csak a „vidékkel való állandó érintkezést megteremteni.”²³ A vidék sokak számára az elmenekülést, a bujkálást jelentette a kommün elől.

13 A gyógyszerészet. *Népszava* 1919. március 2.

14 Koritsánszky 1919a: 54–55.

15 Közgyűlésünk. *Gyógyszerész Újság* 1919. március 16.; A szakszervezet egysége. *Gyógyszerész Újság* 1919. április 1.

16 A szocializálás előmunkálatai. *Gyógyszerész Újság* 1919. április 1.; A gyógyszertárak szocializálásának története. *Gyógyszerészi Közlöny* 1920. február 8.

17 Forradalmi Kormányzótanács XLVII. sz. rendelete.

18 Koritsánszky 1919a: 121–123; Szabóné 1969; Kurucz–Benkő 1969: 100.

19 Henerári 1969: 90; Baradlai–Bársony 1930: II. 489.

20 Koritsánszky 1919a: 154.

21 Koritsánszky 1919a: 121.

22 Koritsánszky 1919a: 124–128.

23 Felhívás a fiókszakszervezethez és helyi csoportokhoz. *Gyógyszertári Munkások Lapja* 1919. július 16.

Vidékre menekült az ellenforradalmi kormány népjóléti minisztere: Bársony Elemér, valamint a patikák államosítása ellen megszervezett csoport tagjai is:²⁴ Bontha Jenő és Szász Tihamér.²⁵

A Tanácsköztársaság 1919. március 21-i kikiáltását követően a Munkaügyi és Népjóléti Népbiztosság keretében megalakult a gyógyszerészeti ügyosztály, melynek vezetője a gyógyszerészi ügyekkel megbízott György Mátyás lett. A gyógyszerellátásért Dóczy Imre, a gyógyszertermelésért Szántó Sándor volt a felelős. Az ügyosztály munkájában részt vett még Téri Tibor mint György helyettese, Domokosné Vámos Erzsébet titkár, Wittenberg Henrik politikai megbízott, valamint Bermann Lajos és Dénes József előadók.²⁶ A gyógyszerészi ügyosztályt azonban az államosított gyógyszertáraknál tapasztalt anomáliák, a jelentős anyagi veszteségek miatt átszervezték. György Mátyás helyét Zoltán Béla vette át, aki korábban a tulajdonosokat képviselő Magyarországi Gyógyszerész Egyesület (MAGYOE) elnöke volt. Mivel politikailag nem számított megbízhatónak, ezért felügyelőként Györgyöt mellette hagyták. A GYMSZ élesen tiltakozott a „munkásnyúzó” (értsd: a tulajdonosok) egykori vezetőjének kinevezése ellen.²⁷ A sok helyről támadott Zoltán²⁸ végül megtagadta a munkavégzést, feladatait Koritsánszky Ottó vette át.²⁹ Vezetésük alatt elindult a kommunista rendelkezések óvatos revíziója: számos tulajdonost visszahelyeztek a patikájába, és már a kommün alatt elindult az államosított gyógyszertárak visszaszolgáltatása.³⁰

Számonkérések

A kommün bukása után azonnal elkezdődött a korábban kiadott rendeletek felülvizsgálata, az államosított vagyon visszaszolgáltatása,³¹ valamint a felelősök számonkérése. 1919 őszén létrehozták a gyógyszerészek igazoló bizottságait.³² A megtorlás mértékéről pontos adatokkal nem rendelkezünk. Egyes információk szerint 65 gyógyszerészt vontak vizsgálat alá, akik közül 27 főnek kellett

²⁴ Bontha 1943.

²⁵ Putnoky István regényében róla mintázta a vidékre menekülő Rác Valért. Putnoky 2002.

²⁶ Koritsánszky 1919a: 76–77.

²⁷ A szakszervezet egyik vezetője, Nádas Lajos Zoltánt állítólag macskapofájú, vérszopó, munkásnyúzó, csirkefogó gazembernek nevezte és megfenyegette, hogy felkötteni. BFL VII.5.c.1921-8543.

²⁸ L(engyel) M(ór): Ellenforradalom. *Gyógyszertári Munkások Lapja* 1919. július 2.

²⁹ Koritsánszky 1919a: 193–205.

³⁰ Koritsánszky 1919a: 207.

³¹ 17.315/VII 1919. sz. rendelet. Koritsánszky 1919a: 237–238.

³² Magyarország gyógyszertáraiból kizárt kommunista gyógyszerészek. *Gyógyszerési Hetilap* 1920. január 1.; Magyarországi Gyógyszerész-Egyesület. *Gyógyszerési Közlöny* 1920. február 22.

szembenéznie valamilyen retorzióval.³³ Többeket hosszabb-rövidebb időre eltiltottak a pályáról,³⁴ súlyosabb vád felmerülése esetén azonban a nyomozóhatóságokhoz került az ügy.³⁵ Csak néhány olyan esetről van tudomásunk, amikor valakit börtönbüntetésre ítélték. Köztük volt az egyik legradikálisabb gyógyszerész, Nádas Lajos,³⁶ valamint Téri Tibor, a gyógyszerészi szakosztály helyettes vezetője. Szabadulásukat követően mindketten a Szovjetunióba távoztak. Téri a sztálini tisztogatások áldozata lett.³⁷

A számonkéréseket nehezítette, hogy a kompromittálódott gyógyszerészek többsége elmenekült.³⁸ A vádhatóság számára komoly dilemmát jelentett az is, hogy a felelősségre vonás jogalapja többnyire a sajtó útján elkövetett izgatás vétsége lehetett, ami a számonkérések idejére többnyire elévült. Többeket emiatt kénytelenek voltak felmenteni,³⁹ köztük azt a Székely Jenőt is, aki a *Gyógyszerész Újság* szerkesztőjeként a kommunista propaganda egyik kulcsfigurája volt. Éppen Székely esetében fontolgatta az ügyészség a politikai számonkérésnek a lehetőségét:

[A]z 1914. évi XIV. tc. (sajtótörvény) 48§-a értelmében az időközben bekövetkezett elévülés okából bünvádi úton nem üldözhető. Ez azonban érintetlenül hagyja a politikai hatóságnak azt a jogát, hogy nevezett egyénnek, aki a jelzett adatok szerint exponált kommunista szerepet játszott, s így az állami rendre nézve a legnagyobb mértékben veszélyes internálása kérdésében határozzon.⁴⁰

További problémát okozott, hogy nem lehetett egyértelműen beazonosítani, kiknek is tulajdoníthatók a sajtóban megjelent állítások. Neményi Jenő állítólag olyan kijelentéseket tett, hogy „aki nem illeszkedik bele a proletárdiktatúrába, azt irgalmatlanul ki kell irtani [...] szeretné minden burzsujnak a vérért folyni látni”.⁴¹ Mivel a tárgyaláson többen is azt vallották, hogy a *Gyógyszerész Újság* szerkesztői olykor

33 Baradlai–Bársony 1930: II. 545.

34 Bolsevizmusért elítélt gyógyszerészek. *Gyógyszerészi Közlöny* 1919. december 15.; Gyógyszerészeket Igazoló Bizottság. *Gyógyszerészek Lapja* 1919. október 20.

35 Titkári jelentés. *Gyógyszerészek Lapja* 1920. március 10.

36 Nádas Lajost elítélték. *Gyógyszerészi Hetilap* 1921. november 6.; Nádas Lajos elvtárs itthon. *A Gyógy-szerész* 1956. május 1.; Elhunyt Nádas Lajos. *Egészségügyi Dolgozó* 1972. január 5.; BFL VII.5.c.1921-8543; BFL VII.18.d.1919-13-1397.

37 Téri Tibor emlékezetére. *Egészségügyi Dolgozó* 1967. december 1.; 90 éves lenne Téri Tibor. *Egészség-ügyi Dolgozó* 1980. július 1.

38 Emigrált többek között Strausz Hugó, Dér Miksa, György Mátyás, Nagy Oszkár, Schwartz Endre, Beck Károly is. (BFL VII.5.c.1921-8543; BFL VII.18.d.1920-13-4235). Nyomozóleveleket adtak ki többek között Hönig Zsigmond, Neuwald Aladár, Nádas Lajos ellen is: BFL VII.18.d.1919-13-1397.

39 BFL VII.18.d.1920-13-6231; BFL VII.18.d.1920-05-0226; BFL VII.18.d.1920-13-4275; BFL VII.18.d.1920-05-0224.

40 BFL VII.18.d.1920-05-0225.

41 BFL VII.5.c.1920-8726; BFL VII.18.d.1920-13-3206.

meghamisították a beszédeket, ezért Neményit felmentették. A kommunizmus vezetői közül egyedül Dóczy Imre orvos ellen fogalmaztak meg érdemi vádakat, akinek terhére rótták az államosításra vonatkozó rendelet megalkotásában történő közreműködést.⁴²

Zoltánt és Koritsánszkyt nem vonták felelősségre. Sőt, az ügyészség rendőrségnek küldött levelében határozottan kérte, hogy Zoltán ellen – mint a kommunizmus sértettje ellen – még csak nyomozást se folytassanak. Az ellenforradalmat követően a MAGYOE igazgatósága „a proletárdiktatúra alatt a gyógyszerészek érdekében kifejtett működéséért” mind Zoltánnak, mind Koritsánszkyknak köszönetét fejezte ki.⁴³ Az ügyosztály egyik előadója, Bermann Lajos ellen ugyan elindították az eljárást, de nem vonták felelősségre, mivel Zoltán Béla vallomásában kiállt egykori munkatársa mellett.⁴⁴

A vezető szerepet játszó gyógyszerészek szociális jellemzőinek bemutatása érdekében készítettem – elsősorban a büntetőügyek adatai alapján – egy prozopográfiai adattárat.⁴⁵

---

42 BFL VII.18.d.1920-13-2537.

43 Magyarországi Gyógyszerész-Egyesület. *Gyógyszerési Közlöny* 1920. február 22.

44 BFL VII.18.d.1920-13-1987.

45 Több vezető gyógyszerész ügyét nem találtam meg a levéltári iratok között (Dénes József, Holczer Jenő, Nagy Oszkár, Fekete Lajos). Egy olyan személyt találtam – nevezetesen Lengyel Mór rákos-szentmihályi gyógyszerészt –, aki ellen területi illetékesség hiányában nem indult eljárás. Nem fognak bekerülni az elemzésbe most azok a gyógyszerészek sem, akik gyógyszertárak üzembiztosai vagy termelőbiztosai voltak, akik kommunista elköteleződésük, vagy egyéb, kisebb súlyú vétéségek miatt kerültek a nyomozóhatóság látókörébe. És azokat sem vettem számításba, akik ugyan fontos szerepet játszottak, de nem szakmai vonalon, mint Joanovics Sándor. Büntetőügye: BFL VII.5.c.1920-8216. Vigh 1979.

2. táblázat. Kimutatás a Tanácsköztársaságot követő számonkérésben érdekelt gyógyszerészekről

Név	Pozíció a Tanácsköztársaság idején	Születés ideje	Születési hely
Beck Károly	a szakszervezet direktóriumának és a gyógyszerészek kommunista csoportjának tagja	1889	Budapest
Bermann Lajos	gyógyszerészeti ügyosztály előadója	1892 körül	Budapest
Dóczi Imre (sz. Dukesz)	közegészségügyi főfelügyelő, gyógyszerészeti ügyosztály csoportvezetője	1882	Nyitra
Domokosné Vámos Erzsébet	gyógyszerészeti ügyosztály titkára	1897	Gyapoly
György Mátyás (sz. Geiger)	Népjóléti népbiztosság gyógyszerészeti ügyosztály vezetője, politikai megbízott	1887	Szabadka
Hönig Zsigmond	szakszervezet titkára	1880	Budapest
Nádas Lajos (sz. Nyúl)	szakszervezet segéd munkások szakosztályának elnöke, illetve a katonai sorozó bizottság elnöke volt, a gyógyszerészek direktóriumának tagja	1897	Földes
Neményi Jenő (sz. Neumann)	szakszervezet gyógyszerészeti szakosztályának vezetője, a bp-i kórházak gyógyszerertárainak ellenőrző biztosa	1890	Tokaj
Neuwald Aladár	szakszervezeti titkár	1896	Érsekújvár
Steiner Miksa	politikai megbízott, a gyógyszerészeti ügyosztály szocializálási ügyekért felelős személye	1893	Moson
Szántó Sándor (sz. Moskovics Samu) ⁴⁷	az 1919 márciusában alakult hattagú gyógyszerész direktórium elnöke, a szakszervezet elnöke, a gyógyszerészeti ügyosztály vezetője	1889	Ungvár
Székely Jenő (sz. Spiczner)	a <i>Gyógyszerész Újság</i> , majd a <i>Gyógyszertári Munkások Lapjának</i> szerkesztője	1889	Békéscsaba
Szentmiklósi Sándor	a szakszervezet direktóriumának tagja	1883	Törökszentmiklós
Téri Tibor	Népjóléti népbiztosság gyógyszerészeti ügyosztály helyettese	1890	Budapest
Wittenberger Henrik	gyógyszerészeti ügyosztály politikai megbízottja	1893 körül	Margitta

Felekezet a nyomozás vagy büntetőügy idején	Katonai szolg.	Családi állapot	Megjegyzés	Kimutatás izgatás miatt körözött gyógyszerészekről: ⁴⁶ hány rendbeli a bűncselekmény / státusza	
református		nőtlen	emigrált Csehszlovákiába		
izraelita					
izraelita			orvos		
római katolikus		özvegy	szökésben, emigrált		
izraelita		nőtlen	szökésben (Szabadkára visszatért)	2	szökésben
izraelita		nőtlen	szökésben 1919-ben, Újvidékre menekült	2	szökésben
izraelita	(„csak a kommün alatt”)	nőtlen	szökésben, Bécsbe emigrált	II	szökésben
izraelita (felekezet nélküli)	tart. főhadnagy volt (4 kgye)	nőtlen	elmebajra hivatkozva kérte felmentését, Csehszlovákiában telepedett le	3	fogva tartva
izraelita	volt orosz hadifogoly	nőtlen	szökésben, Érsekújvárra visszatért	7	szökésben
izraelita		nőtlen	Bécsbe emigrált	I	szabadon
izraelita	volt katona az I. vh-ban		szökésben Bécsbe emigrált; később felmentették a vádak alól		
református	volt katona az I. vh-ban, hadirokkant	nős		6	szabadon
izraelita		nőtlen		I	szabadon
ágostai evangélikus	volt	nőtlen		2	fogva tartva
izraelita		nőtlen	ellene is indult eljárás, de ennek iratanyagát nem találtam ⁴⁸	2	fogva tartva

46 BFL VII.18.d.1919-13-1397.

47 Folytattak ellene eljárást, de ennek iratanyagát nem találtam. Szántó Sándor ellen a vádat elejtették (*Gyógyszerési Közlöny* 1922. május 14.; Szántó Sándor gyógyszerész. *Egészségügyi Dolgozó* 1980. február 1.).

48 Elfogatóparancs Steiner ellen. *Gyógyszerési Közlöny* 1920. július 18.

A gyógyszerész vezetők a Tanácsköztársaságban

Amikor a Tanácsköztársaság vezetőinek szociális összetételéről szóló korabeli beszámolókat vagy kortárs, történeti szakmunkákat olvasunk, jellemzően egy tényezőt szokás kiemelni, nevezetesen, hogy többségük zsidó volt. Kevésbé hangsúlyos azonban, hogy egyéb szociális jellemzőkben is hasonlóak voltak.

Mindannyian egy jól meghatározható korosztályt képviseltek, többségük 30 év alatti volt.⁴⁹ Koruktól nem független tényező, hogy sokan nőtlenek voltak, és megírták a frontot. Számunkra tehát ennek a generációnak a közös tapasztalati horizontja és célkitűzései lehetnek érdekesek. A másik tipikus csoportvonás a vidéki származás: mindössze négyen születtek a fővárosban. A felekezeti arány is hasonló: a nyomozás vagy a büntetőügyek idején 15 főből tízen izraeliták, négyen keresztények, és egy fő felekezeten kívüli (korábban izraelita) volt. A keresztények csoportját alaposabban megvizsgálva azonban látható, hogy mindegyikük zsidó származású volt.⁵⁰ Székely Jenő Békéscsabán született Spiczter Jenő néven, és 1910-ben keresztelkedett meg.⁵¹ Téri Tibornak az adatait ugyan nem találtam meg, de testvérei közül többen is – például Tekla⁵² vagy Teofil⁵³ – izraeliták voltak. Beck Károly esetében az 1911-ben kelt fogolytörzskönyv adataiból,⁵⁴ Domokosné Vámos Erzsébet esetében pedig 1917-ben kelt házasságának anyakönyvi kivonatából tudható,⁵⁵ hogy egykor izraeliták voltak.

A közös tapasztalati horizontot, az életút azonban a büntetőügyek szűkszavú nyomozati- és perirataiból nem volt feltárható. Ezért kiegészítő források bevonására volt szükség. Szerencsénkre a kis létszámú csoportból ketten is irodalmi babérokra törtek.⁵⁶ A „hosszú sörényű ifjonc”⁵⁷ György Mátyás inkább költőként, mintsem patikusként alkotott maradandót. A gyógyszerészek „szertelen, hebehurgya és a senkik schnellziederén főtt hatalmi vágytól űzött”⁵⁸ alakként jellemezték, aki a Kassák Lajos fémjelezte *Tett*, később a *Ma* folyóirat köréhez tartozott. Költeményei

49 A születési év átlaga és medián értéke 1890.

50 Köszönöm az észrevételt Kövér Györgynek.

51 Lásd a békéscsabai Egyesült Izraelita Hitközség születési anyakönyvében: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9398-9T9Y-XY?cat=243791>.

52 Budapest I. kerület anyakönyvi kivonata: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-D1Z3-QKQ?i=80&cc=1452460>.

53 Budapest I. kerület anyakönyvi kivonata: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-DR4S-1MF?i=12&cc=1452460>.

54 BFL VII.102.a.1911-1886.

55 Budapest VIII. kerületi anyakönyvi kivonata: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-DT7S-1HY?i=152&cc=1452460>.

56 Koritsánszky Ottó irodalmi próbálkozásai ehelyütt nem érdemesek az elemzésre (Koritsánszky 1902; Koritsánszky 1919b).

57 György Mátyás, a költő. *Gyógyszerészek Lapja* 1919. szeptember 20.

58 Visszaemlékezés az „elvtárs-uralom” sötét napjaira. *Gyógyszerészi Szemle* 1939. augusztus 05.

antológiákban⁵⁹ és önálló kötetekben⁶⁰ is megjelentek. Avantgárd műveinek értelmezését ugyanakkor nehézzé teszi, hogy a „versnyelvet az érthetlenségig és azon túl deformálta”.⁶¹

Székely Jenőnek az első verseskötete 1916-ban jelent meg *Csend. Háborús versek* címen. 1921-ben adták ki *A hazugkirály*, majd 1928-ban *A Csehi család* című regényét, *A porcellángyár* című drámája pedig 1925-ben jelent meg.⁶² Az 1912-ben kiadott *Hangulatfoszlányok* című verseskötetét egyik lexikon vagy életrajz sem sorolja művei közé. Véleményem szerint ennek kizárólag az lehet az oka, hogy a kevésbé kiforrott, mondhatni naiv verseket később talán már maga a szerző sem szívesen vallotta magáénak.

Irodalom és történeti valóság bonyolult viszonyának elemzésére ehelyütt nem vállalkozhatok.⁶³ A György és Székely által írt irodalmi művekben a szerzők (és szereplők) általános élményeit, élettapasztalatát, mondhatni életvilágát igyekszem megragadni elfogadva azt az állítást, miszerint az „elbeszélő szétosztja önmagát, kérdéseit és dilemmáit a szereplői között, [...] jelen van a szövegben is, nem csak a borítólapon, és szereplőinek identitásproblémái: magának a szerzőnek az identitásproblémái.”⁶⁴

„Minden lehetek, mert még semmi sem vagyok”

A háborút megelőző évek irodalmi alkotásaiban számtalan olyan szereplőt találunk, akik látszólag céltalanul, mégis hatalmas ambíciókkal bolyonganak a világban. Utalhatunk például Bródy Sándor *A nap lovagja* című kisregényének cinikus, törtető főhősére, Asztalos Aurél újságíróra, akit csak az elismerés iránti vágy hajt. Sok szempontból hasonló hozzá Székely Jenő *A hazugkirály* című regényének főhőse, Tarján Péter is, akit folytonos nagyotmondás és kitűnni vágyás jellemez. Miután valamilyen érthetetlen oknál fogva felgyújt egy csúrt, elhagyja családját és faluját. Útkeresése, csatangolása egyben identitáskeresés, az élet céljának kifürkészése is. Megfordul számos településen, kipróbál rengeteg szakmát és megismerkedik számtalan nővel is: „Minden vágyam kipróbálok és valamennyi elfut előlem. Nekem még nincs életcélom. Minden lehetek, mert még semmi sem vagyok és nem is sejtem, merre kell mennem.”⁶⁵ A regény csúcspontján Tarján

59 György–Kassák–Komját–Lengyel 1917; György–Komját–Lengyel–Révai 1918.

60 György 1913.

61 Kálmán C. 1982: 344.

62 *Az öngyilkos élete* című drámát, valamint a *Csendes séták* című verseskötetét nem sikerült fellelnem.

63 Halmos 2009.

64 Szász 2012: 33–34.

65 Székely 1921: 52.

magába roskad, összeomlik, amiből kibontakozik a katarzis: rádöbben, hogy életcélja a munkások felszabadítása, egy új társadalmi rendnek a hirdetése, melynek legjobb eszköze az irodalom. Az útkeresés, az identitásválság a társadalom felszabadításának gondolatává érett. Tarján már nemcsak önmagának, hanem másoknak is utat akar mutatni.

Bródy főhőse, Asztalos Aurél a regény végén komikus hőssé válik, amikor a szeretett nőért vívott párharcban elesik. Az éles szemű Bródy 1902-ben még csak az identitásválságot azonosította. Számos társadalmi folyamat – az iparosodás, az urbanizáció, a polgárosodás, a felekezeti és nemzetiségi asszimiláció – mutatja a monarchia társadalmi szerkezetének mélyreható átalakulását. A hirtelen „öszszekuszálódott” társadalmi viszonyok, a rendiség lassú felbomlása és ezzel együtt az újonnan megnyíló életlehetőségek elbizonytalanodást is hoztak magukkal. Székely regénye azonban közel 20 évvel később jelent meg a világháborút és a forradalmakat követően. A monarchia idején még saját útjukat, saját hivatásukat kereső Tarján Péterek egy része a munkásmozgalomban találta meg helyét. Ők már nem komikus figurák, mint Asztalos Aurél, hanem patetikus hősök, akik forradalmi célokat fogalmaztak meg. Talán védhető ugyanis az az interpretáció, hogy a monarchia korában még helyét kereső fiatal Tarján Péter végül a munkások felszabadításában, a kommünben lelte meg életcélját. Az, hogy a megváltás eszköze éppen az irodalom volt, csak egy a számos önéletrajzi utalás közül, melyben éppen Székely Jenőre ismerhetünk rá.

„A polgári illúzió emésztése nem kell”

Tarján esetén a társadalmi normáknak az elutasítása mögött a polgári értékrend és életvitel megtagadása áll. Igyekszik ugyan beilleszkedni, dolgozik asztalosként, lakatosként, kovácsként, órasként, könyvkötőként, takácsként és közigazgatási gyakornokként, de mindegyik állást otthagyja. A családalapítási kísérletek is kudarcba fulladnak: saját családjától elfordul, mert úgy érzi, nincs közös jövőjük, a nőket csak kihasználja, barátainak pedig folyton a méltóságába tipor öszinteségével. A fennálló társadalmi rendbe, a „megtévedt emberek sorfalába” képtelen beilleszkedni.⁶⁶ A munka és a család béklyó számára. A könyv egyik legfigyelemreméltóbb része Tarján monológja, mely pontosan rávilágít a korszak nyugtalanságának, bolyongásának forrására:

---

66 Székely 1921: 227–229.

Ja, könnyű nektek emberek. Iparosok, kereskedők, miniszterek, tanárok, orvosok és biztosítási ügynökök vagytok. De ki mondta, hogy azok legyetek? Egy utatok volt, és nem fáradtatok bele. Házasság, gyerek, asszony, semmi kilendülés. [...] Nem unjátok néha, nem örültök bele abba a gondolatba, hogy vagytok valakik? Nem ordít fületekbe örökös nyugalmatok? Este hazamentek és reggel elmentek, esztek, közösültök. Nem mar belétek a vágy önmagatok után? Vagy nincs hazugság a földön? Ti nyüzsgő, búzló embermilliók valamennyien megtaláltátok magatokat? Mindnyájan beérkeztek, csak én vándorlok céltalanul? Én lennék az utolsó ember a világon?⁶⁷

Sok szempontból hasonló a mondanivalója *A porcellángyár*nak is, melynek főszereplője Osváth Balázs. A frontot és az orosz hadifogságot megjárt banktisztviselő hazatérve nem találja a helyét a világban. Egy napon megjelenik barátja, Varró István, aki felajánl neki egy pénztárnoki állást a porcellángyárban. Osváth azonban elutasítja azt, mert úgy véli, hogy a gyár kíméletlenül kihasználja az embereket, és elhatározza, hogy egy saját porcellángyárat épít fel, ahol a munka többé nem pusztán megélhetés lesz, hanem felemeli, lelkesíti és megnemesíti az embereket. A gyár felépítésének gondolata mögött a régi rend meghaladásának, egy új társadalom megteremtésének szándéka húzódik. Terve azonban a „hitetlenek” miatt meghiúsul.

Bár Székely semmivel nem utal a szövegben a kommunizmusra, mégsem nehez a didaktikus műben ismét felfedezni, hogy a régi porcellángyár valójában a kapitalizmus, az új porcellángyár pedig a kommunizmus szimbóluma. Érdekes ebből a szempontból a régi gyárból kirúgott munkásnak, Gremespergernek az alakja, aki egyesek szerint egy bajkeverő szélhámos, potenciális gyilkos, Osváth szerint viszont egy szent ember, egy álmodozó, csupa hit és bátorság, aki ugyanakkor nem fél ölni is hitéért. Osváth végül Gremesperger (és átvitt értelemben a kommunista mozgalom) miatt elhagyja családját.

Tematikáját tekintve beleillik Székely életművébe *A Csehi család* című regény is, mely nemcsak egy család széthullását mutatja be, hanem a polgári életmód képmutató jellegét is.⁶⁸

György Mátyás esetén az 1918-as *Szabadulás* című antológiában jelent meg először a polgári társadalom elutasításának gondolata, ami nála a kommunista eszme nyílt hirdetésével kapcsolódott össze:

67 Székely 1921: 218–219. Hogy mennyire egybefolyik a szereplő és az elbeszélő világlátása, értékrendje, arra éppen ez a szakasz a legjobb példa. Egy oldallal később már maga az elbeszélő – vagyis Székely – ad szintén lesújtó leírást az egyik szereplőről, aki belesimulva a polgári társadalom viszonyaiba apja üzletét viszi tovább. Székely 1921: 220.

68 Székely 1928.

Mindenen átvergődtem:
a polgári illúzió emésztése nem kell,
epizódok, furakodások, sistergések, felvonásvégék,
bősz aggok roppant összeomlása-untat
s bolhaként ugrat meg egy-egy selyem probléma,
ahogy sok hitványt gáttá hordanak –
Esetlenül
tömegek változását éltetem,
a csúszott talaj áttevődését,
a zömével elintézését,
a munka száguldós beavatkozását,
az új
Internacionálét!⁶⁹

„Facsartszagú, áporos bál”

Több olyan vezető szerepet vállaló gyógyszerészről is tudunk, aki a fronton szolgált, esetleg orosz hadifogságba is került. Székely háborús versei kevésbé tűnnek jelentősnek,⁷⁰ György költeményei annál inkább. Szinte mindegyik versben dominál a fekete humor, az ironia, az abszurd vagy talán morbid hangulat. *Unalom* című verse a háborút meghatározó monotóniáról, semmivévről, várakozásról szól, melyet egy-egy gránát becsapódása szakít csak meg.⁷¹ Az Éjnekindulás a halálba tartó katonák megrázó leírása,⁷² a *Foglyok tisztálkodása* pedig a háború idején ridegké, gépiessé vált testek lírai ábrázolása. Az *Idegsokk harmadik évében* című vers egy ismeretlen beszélő – talán egy rokkant katona – monológja a háború („facsartszagú, áporos bál”) által megviselt gyomráról („habarékoknak fortyantója”), fejéről („makkhetes fészker, ityefitye tánc”), valamint testéről („oszladozó burkom”).⁷³

György 1925-ben megjelent *A rend* című novellájának MB a főszereplője, akinek posztó és rövidáru üzlete van Temesvárott, és aki merő önzetlenségből segíti a kétgyermekes Varga családot.⁷⁴ A román impériumváltást követően azonban Varga András – aki a háború idején vált nincstelenné – MB-t a románok kezére akarja adni. Varga árulása a háborúért és a nélkülözésért felelőssé tett úri világ,

---

69 György–Komját–Lengyel–Révai 1918: II.

70 Székely 1916.

71 György 1916.

72 György–Kassák–Komját–Lengyel 1917: 9–10.

73 György 1917a.

74 György 1925.

a régi „rend” elleni lázadás. Jóllehet Varga esetében nincs utalás zsidó származására, de a románok és magyarok közti választás kényszere tipikusan a határokon kívül rekedt zsidóságnak az asszimilációs, erkölcsi dilemmáját tükrözi. Szintén érdekes párhuzam, hogy maga a szerző, György is szabadkai születésű volt, és a kommün bukását követően Szabadkán és Temesváron is élt egy ideig.

A *porcellángyár* főhősét, Osváth Balázst is a háború döbbsentette rá a kapitalista rendszer kizsákmányoló jellegére. Már a háborút megelőzően is elégedetlen volt a fennálló renddel, de a társadalmi konvenciók ekkor még útját állták a forradalmi hévnek: „Nem tudtam az erőmről. Nem mertem hozzáérni. Félttem. Hogy felszabadul. És elsöpör mindent. Asszonyt. Gyereket. Családot. Az egész társadalmat.”⁷⁵ A háború hatására azonban ezek a gátak leomlottak, és rádöbbsent a polgári életmód ürességére és céltalanságára. Így jutott el az új porcellángyár felépítésének ötletéhez, voltaképpen az új kommunista társadalom eszméjéhez.

A háborús trauma nagyban hozzájárult a főszereplők esetén a polgári életforma ürességének felismeréséhez. Érdekes párhuzam ebből a szempontból, hogy György⁷⁶ és Székely⁷⁷ is tehetős családból származott. Persze a háború borzalmai sokakból éppen ellentétes reakciót váltottak ki: „Mintha közelebb kerültek volna az emberek egymáshoz.” – írja ugyanakkor Koritsánszky Ottó gyógyszerész.⁷⁸

„A rombolás nagyszerű lendülete”

A regények főhősei, akárcsak a vezetőszerpet vállaló gyógyszerészek is fiatal férfiak voltak. Olyan ifjak, akik nincsenek a társadalmi viszonyok által lehorgonyozva, nincsenek kötelezettségeik, nincs se családjuk, se vagyonuk, se munkájuk, vagy ha van is, a háborús trauma hatására hátrahagyják ezeket, mint Osváth. Sokan közülük a fővárosba mennek szerencsét próbálni, itt akarnak letelepedni a jobb élet reményében. Rokonok vagy barátok nélkül azonban sokszor a nélkülözéssel kell szembenéznük mint koldusként Tarjának. Az erős társadalmi és térbeli mobilitás – mely az egyéni útkeresés, bolyongás nehézségeiben is tükröződik – egyben a személyes kapcsolatok gyengeségét jelezheti, valamint a fennálló társadalmi rend elutasításával járhat együtt.

⁷⁵ Székely 1925: 44.

⁷⁶ Édesapja Geiger Mór neves operettszerző és tehetős földbirtokos volt. Kálmán C. 2008: 51–53; ill. György Mátyás, a költő. *Gyógyszerészek Lapja* 1919. szeptember 20.

⁷⁷ „Vagyonos szülőktől származik, felesége szintén gazdag, ebből kitűnik az is, hogy csak az eszme csábította.” BFL VII.18.d.1919-13-1397.

⁷⁸ Koritsánszky 1919b: 134. Másik esszéjében egy szolga a háború következtében döbbsent rá, hogy korábbi élete milyen sokat is jelent számára. Koritsánszky 1919b: 58–60.

Koritsánszky Ottó, a Tanácsköztársaság krónikása írja egy helyen, hogy „[a]z egész kép neveletlen gyerekek pünkösdi királyságára vallott”.⁷⁹ Szász Tihamér egyenesen „ifjú agyalágyultaknak” nevezte a forradalom gyógyszerészi vezetőit.⁸⁰ Pedig nagyon is világos célokat fogalmaztak meg ezek a fiatalok: félre akarták állítani a régi rend embereit egy új társadalmi berendezkedés létrehozása érdekében. Hiába vetették egyesek a kommunistáknak a szemére, hogy hiányzik belőlük „a nagy öregek” iránti alázat,⁸¹ az ifjú forradalmárok már átértelmezték viszonyukat a többségi társadalomhoz. Nem volt már tisztelet bennük, mert nem kívántak beilleszkedni a régi társadalmi rendbe, nem kértek az álságosnak tekintett polgári életvitelből. A fiatalokat a „rombolás nagyszerű lendülete” ragadta magával.⁸²

A forradalmi ifjak érzéseit legjobban talán a düh szóval lehetne jellemezni. Ahogy Ady is megénekelte *Véres panorámák tavaszán* című versében: „Minden magyar, ki ifjú, dong s dühöng”, és adta ki a jelszót, hogy „Égetünk mindent, mi régi, poshadt”. Szabó Dezsőnek *Az elsodort falu* című művében is feltűnik Budapesten egy „futurista költő”, akinek indulatok forradalmi szavaiban izzik a „vörös szín”, akit valóságos düh önt el az ezeréves elnyomásra gondolva.⁸³ György Mátyás is külön verset szentelt a dühnek,⁸⁴ a pattanásig feszült élethelyzetnek,⁸⁵ a „sárkányok hamzsolásának”.⁸⁶ *Télveszte* című verse az öreg világ széthullásáról szól. A „népség” napként olvasztja el a téli havat, és hozza el a megújulást, a tavaszt.⁸⁷ A Tanácsköztársaság idején keletkezett publicisztikákban is előkerül, hogy a düh és gyűlölet „tisztító tűzként” pusztítja el a régi világot,⁸⁸ és nyitja meg az utat az új rend és a szeretet előtt.⁸⁹ Biblikus motívumokkal megfogalmazva mindezt: a forradalom mint purgatórium teremti meg az evilági paradicsomot, a kommunizmust.

A gyógyszerészek esetében ez a generációs ellentét a vagyonos gyógyszerértelajdonosok és a vagyontalan, döntően fiatal alkalmazottak közti érdekellentétben – mondhatni osztályharcban – manifesztálódott. A 29 éves Neményi Jenő a generációs konfliktust és az osztályharc ügyét nyíltan össze is kötötte:

79 Régi kísértetjártás. *Gyógyszerészi Szemle* 1939. július 22. 427–428.

80 Visszaemlékezés az „elvtárs-uralom” sötét napjaira. *Gyógyszerészi Szemle* 1939. augusztus 05.

81 A proletárdiktatúra kikiáltásának hatása a gyógyszerészetre. *Gyógyszerészek Lapja* 1920. február 1.

82 Építő munka. *Gyógyszertári Munkások Lapja* 1919. július 16.

83 Szabó 1919: 253–254.

84 György 1911.

85 Hangzavar. György 1913: 76–77.

86 *A Tett* 1916. március 06.

87 György 1917b.

88 Tisztító harc. *Gyógyszerész Újság* 1919. május 15.; Tudomány. *Gyógyszertári Munkások Lapja* 1919. július 16.

89 A vezetésről. *Gyógyszerész Újság* 1919. május 15.

Az idősebb embereknél bebizonyosodott, hogy nem elég harciasak, jöjjön tehát az ifjúság, amelyik alkotni tud, s megvan benne a garancia, mert azok a kartársak, akik nem érzik, hogy mi az segédnek lenni, nem érzik, hogy mi a nyomorúság, amiben a gyógyszerészsegéd él, azok nem tudják úgy megoldani azt a kérdést, amelyet elvállaltak.⁹⁰

A gyógyszerészek közt a legradikálisabb a földesi születésű, mindössze 22 éves Nádas Lajos volt, aki 1913-tól dolgozott különböző fővárosi patikákban.⁹¹ Egykori főnöke úgy jellemezte, mint „izgága embert”, aki egyszer azt találta mondani neki, hogy „kutyakorbáccsal” szeretne rajta végigverni. A tulajdonosok elleni izgatást több tanúvallomás is megerősítette. Vádirata szerint „az alkalmazottakat felhívta, hogy a kizsákmányoló munkaadók ellen fizikai kényszer alkalmazásától se riadjanak vissza, hangoztatva, hogy le kell szűrni az összes főnököket, a kést azok hasába kell vágni”.⁹² Nem véletlen, hogy éppen Nádas volt az, aki a Tanácsköztársaság idején megszervezte, és beléptette a szakszervezetbe a nem szakképzett alkalmazottakat (laboránsok, takarítók, pénztárosok, kifutók), tőlük remélte ugyanis a vagyonos patikusok elleni radikális törekvések támogatását.

A düh, a régi rend lerombolásának vágya szelídebb formában, egyfajta fatalizmusban, a társadalom és gazdaság modernizálásának elkerülhetetlenségéről vallott nézetekben nyilvánult meg. Ahogy egy helyen Téri Tibor megfogalmazta: „A gyógyszerészet korszerűsítendő. Az intézményeknek alkalmazkodniok kell a kor haladásához. A haladás irányát nem szabhatja meg a törvényhozás a természetes fejlődés ellenére.”⁹³ Majd rögtön ki is jelölték a „természet szabta utat”: a kisipari termeléshez hasonlatos gyógyszerészet meghaladása, a nagyüzemi gyógyszertermelés előtérbe helyezése.⁹⁴ A gyógyszerészet szocialista átalakítása egyben a „régirendi állami berendezkedéssel” összefonódott „régirendi kapitalista társadalom” és „kapitalista termelési mód” teljes leépítését, átalakítását is jelentette.⁹⁵

A fiatalosság korának eljövetele és a kiöregedett iparosok helyét elfoglaló gépek lázas víziója jelenik meg a hazugkirály, Tarján Péter szavaiban is: „A fiatalság az élet és nem a tied. Hiszen te félsz szegény, öreg, kidőlt takácsmester. [...] Johann Sigmund vigyázz, jönnek a gépek! Leköptél, mert fiatal csavargó vagyok, mert ke-resem magam és több merek lenni nálad! Hát a lányod? Az is csavargó. Jönnek a gépek Johann Sigmund és összetörnek. Állj fel, húzd ki magad, védekezz legalább.”⁹⁶

90 BFL VII.18.d.1920-13-3206.

91 Emlékezés Nádas Lajosra. *Egészségügyi Dolgozó* 1977. augusztus 1.

92 BFL VII.5.c.1921-8543.

93 A gyógyszerészet jövője. *Gyógyszerész Újság* 1918. november 16.

94 Múlt és jövő. *Gyógyszerész Újság* 1919. február 1.

95 A gyógyszerészet reformja. *Gyógyszerész Újság* 1919. január 16.; Az államosítás-szükségesség. *Gyógyszerész Újság* 1919. március 1.; Az orosz „Gyógyszertári Alkalmazottak Szövetsége” I. *Gyógyszerész Újság* 1918. október 1.

96 Székely 1921: 210.

„Bennem vannak mindezek a városok és falvak”

Kevés annyira ismert politikai beszéd van, mint Horthy Miklósé, melyben „tetemre hívta” az „ezeréves múltját megtagadó” Budapestet. Az elhíresült beszéd bizonyosan közrejátszott abban, hogy a két háború közötti emlékezetpolitika a „bűnös forradalmakért” a fővárost tette felelőssé. Szász Tihamér gyógyszerész írta, hogy „Budapest megbetegedett, s a rajta éktelenkedő, elhatalmasodott vörös fekély napok alatt megfertőzte a legmesszebbi magyar tájakat is.”⁹⁷ Koritsánszky Ottó ellenben úgy látta, hogy a vidék ellen tudott állni a kommunista törekvéseknek, mert ott beleütköztek az „egészséges erkölcsi felfogásába” azok a „téves eszmék”, melyek a főváros „rettenetes lezüllesztéséért” felelősek voltak.⁹⁸

Feltűnő, hogy többen – köztük Horthy is – nem a budapestiek, hanem egyenesen Budapest felelősségét emlegetik. A főváros megszemélyesítése bizonyos szempontból indokolt lehet. Ha ránézünk a vezető szerepet vállaló gyógyszerészekről készült kimutatásunkra, rögtön feltűnik, hogy a 15 főből 11-en vidéken születtek.⁹⁹ Vagyis a forradalmi mozgalomban elsősorban a vidékről a fővárosba költözők játszottak meghatározó szerepet.

Székely és György költeményeiből az a kép rajzolódik ki, hogy a város élménye inkább nyomasztó, mintsem felszabadító vagy örömteli volt. György verseiben visszatérő motívum a város kopársága, a mindent elborító szürkeség („a város házaira borongós köd borult, a nép vakon haladt sötét lepel alatt, törekvés, kedv, öröm, ködtengerbe borult”). Az ember valósággal eltöprel a városi kőtengerben („szfinxként könyöklő lomha tömbök”), magányát pedig a bábeli forgatag nyomja el („dalát magánynak, hát nyeld magadba úti zűrzavar”).¹⁰⁰

Ha mindezt szembeállítjuk Székely Jenő *Falun* című versével, akkor máris megjelenik előttünk a romantikus toposzoktól hemzsegő ellentét város és falu között. Ez utóbbi a vágyak és ábrándok megszelídülésének a színtere, egyszerre helyszíne a gondtalan, ifjú gyermekkornak, és a megnyugvást kereső, halállal megbékélő öregkornak:

És elmélkedem titkon észrevétlen
Másképpen, mint máskor Budapesten.

97 Visszaemlékezés az „elvtárs-uralom” sötét napjaira. *Gyógyszerési Szemle* 1939. augusztus 05.

98 Koritsánszky 1919a: 94, 113. A szakirodalom ezzel kapcsolatos megállapításait lásd: Hatos 2021: 210–212.

99 A vidékiek magas aránya szorosan összefügg azzal a ténnyel, hogy a városegysítést követő négy évtizedben a fővárosi lakosság száma több mint háromszorosára nőtt. Mindez természetesen a bevándorlásnak, és csak elenyésző mértékben a 2–5% közti természetes szaporulatnak volt köszönhető. *Budapest félszázados fejlődése* 1925: 20.

100 *Városi tavasz, Mesterséges álmok, A tűz* (György 1913).

[...] Parányibb és szelidebb ábrándok
Altatgatnak halkan, nesztelen,
S szelidebb vágyak tűze fut végig
Az én forró, izzó véremen.¹⁰¹

A versekben nincs minden esetben nevesítve a főváros. A *hazugkirály* főszereplői számára azonban nem lehet kérdéses, hogy a vidéki céltalan tengődésből, a „porfészekből” Budapest jelenti a kiugrási lehetőséget. A vidéken maradók ugyanis reménytelenül lemaradnak.¹⁰² A takácsmester lánya apját meglopva a „piszkos faluból” Budapestre szökik, hogy színésznő legyen.¹⁰³ Bár Tarján úgy véli, hogy végül prostituáltként végzi majd a lány,¹⁰⁴ közben maga is Budapestre költözik vállalva a nincstelenséget és a koldus életet. De a kiemelkedés reménye erősebb a félelemnél, és egyébként is „minden út elég jó arra, hogy megdögöljünk a végén”.¹⁰⁵ Péter számára a fővárosba költözés része volt annak az utazásnak, annak az identitás keresésnek, melyről korábban szó esett:

Székelyszentmihály–Budapest–Székelyszentmihály. Miért vándorlok egyik helyről a másikra? Amit Pesten el nem érhettem, megtalálom-e Székelyszentmihályon? Vagy bennem vannak mindezek a városok és falvak és én megyek, utazom önmagam körül? És míg azt hiszem, hogy közelebb sodródom valami célhoz, mindig távolabb szakadok önmagamtól. Örök fogócska, melyben mindig magam kergetem, és mindig belebotlok önmagamba.¹⁰⁶

A világháború idejére világvárossá növekvő Budapest egyszerre képviselte a vidékiek számára a mesés kincseket rejtő, mitikus Eldorádót és a Biblia bűnös városait, Szodomát és Gomorát. A fővárosba költözés ugyanis nemcsak a karrierlehetőséget, de a lecsúszás veszélyét is magában hordozta. A polgárosodó, iparosodó társadalom legtöbb problémája a rohamos tempóban növekvő fővárosban csúcsosodott ki. Nem véltelen, hogy az önmaguk útját kereső ábrándozók, Tarján Péterek itt találták meg igazi életcéljukat: a társadalom megváltásának gondolatát.

101 Székely 1912: 17.

102 „Az volt az érzése, hogy lemaradt valahonnan, míg vidéken bolyongott. Túlnőttek rajta azok, akik Pesten maradtak.” Székely 1921: 219.

103 Székely 1921: 250–254.

104 Érdekes ismét a párhuzam *Az elsodort falu* egyik főszereplőjével, Farczady Judittal, aki szintén Budapestre megy színésznőnek, mivel neki „világváros kell, sok ember, sok pénz, sok taps.” Judit végül utcalány lesz. Szabó 1919: 30.

105 Székely 1921: 211–212. A forradalom előtt az akkor még újságíróként dolgozó Kun Béla célja is az volt, hogy a „bűdös, vidéki város”, Kolozsvár helyett végre Budapestben kapjon állást. Hatos 1921: 79.

106 Székely 1921: 152.

„A hitben nem lehet interregnum”

Ha a gyógyszerészek esetén pusztán a tények felől nézzük a kérdést, akkor valóban elmondható, hogy a Tanácsköztársaság idején vezető beosztást vállaló gyógyszerészek között nagy számban találunk zsidókat. A listánkban szereplő 15 gyógyszerész közül 10 főt tartottak számon izraelitaként, 1 főt hol izraelitaként, hogy felekezetnélkülüként tüntettek fel, 4 fő pedig áttért keresztény volt.

Nem arról van esetleg szó, hogy az eljárásokat eleve a zsidók ellen használták fel? Valóban fellelhetők az eljárásokban antiszemita megnyilvánulások. Egy detektív a kommunista gyógyszerészekről készített jelentésében külön jelzi az izraelita felekezetűeket.¹⁰⁷ Egy sikkasztással vádolt gyógyszerészről készült jelentésben pedig felbukkan a „kapzsi zsidó” örökéletű toposza.¹⁰⁸ Mégis túlzás lenne erre az egy faktorra visszavezetni mindent. Zsidónak minősített gyógyszerészeket találunk a Tanácsköztársaságban szerepet vállaló, de nem gyanúsított gyógyszerészek között is. Jó példa erre Zoltán Béla is, aki ellen nyomozást sem folytattak, sőt a kommün egyik elszenvedőjeként tartották számon. Az ügyosztálya referensét, a szintén zsidó származású Bermann Lajost – Zoltán vallomása miatt – szintén felmentették.

A Tanácsköztársaságban szerepet vállalók maguk is tisztában voltak a zsidókérdés jelentőségével.¹⁰⁹ Székely Jenő vallomásában hangzik el az alábbi mondat: „Utóbb megtudtam, hogy a *Gyógyszerész Újság* szerkesztésébe csak azért vettek fel, hogy legyen egy keresztény is köztük.”¹¹⁰ Csak feltételezni tudjuk, hogy a zsidó származású Székely így akarta menteni magát az eljárás során. Védekezési taktikájával talán az eljáró hatóság antiszemitizmusára apellálva a „zsidókra” akarta hárítani az őt terhelő felelősséget.

Adatainkból is nyilvánvaló, hogy a kommünben szerepet vállaló gyógyszerészek egy része valóban az asszimiláció útján megindult zsidósághoz sorolható. Nem csak a négy áttért, és az egy felekezetnélküli személyt sorolhatjuk ide, de a névmagyarosítások is az asszimilációs szándékról tanúskodnak.

Ahogy a bevezetőben már említettem, a zsidóság és a Tanácsköztársaság kapcsolatát kutató történészek közül többen úgy látják, hogy a polgárosodás ellentmondásainak és főként az asszimiláció kudarcának tulajdonítható a zsidóságnak a kommunizmus felé fordulása. A többségi társadalom elutasító, esetenként antiszemita hozzáállása nagyban hozzájárult a zsidóság radikalizálódásához.¹¹¹ A kommunizmus mint elérni kívánt politikai cél ebben a helyzetben két probléma

---

107 BFL VII.5.c.1920-8726.

108 BFL VII.18.d.1920-13-6204.

109 Hatós 2021: 21.

110 BFL VII.18.d.1919-13-1397.

111 Borsányi 1992; Erényi 1994.

megoldásával is kecsegtetett. Egyfelől, hogy az elzárkózó társadalmi közeget végre felváltja egy szolidáris, elfogadó hozzáállás.¹¹² Másfelől a kommunizmus képes lesz kitölteni a vallás elhagyásából keletkező űrt, és az elidegenedést az otthonosság érzése válthatja fel. Ráadásul a kommunizmus – mint „szekularizált messianizmus”¹¹³ – az üdvözülés, a „földi mennyország” eljövételének reményével kecsegtetett.¹¹⁴

De hogyan értékelték a gyógyszerészek a zsidókérdését, és hogyan viszonyultak saját zsidóságukhoz? Erről alig beszélnek forrásaink. Sem Székely, sem György nem foglalkozik műveiben explicit módon a problémával. Ez alól egyedül György *Mikor a lábád* című verse jelent kivételt, melyben annak a reményének ad hangot, hogy a halálos ágyán végre írói kvalitásai, nem pedig zsidósága alapján ítélik majd meg.¹¹⁵

Mivel kutatásom esettanulmány, csak a társadalomnak egy igen kicsi szegletét vizsgálja, így általánosítani nem lehet, de úgy tűnik, hogy kevésbé az antiszemita indulatok miatti elkeseredettség motiválta a kommunista mozgalomhoz történő csatlakozást. Sokkal meghatározóbbnak tűnik az elidegenedés érzése, a vallás elhagyása miatt keletkezett űr kitöltésének igénye. Ahogy ezt Téri Tibor gyógyszerész nagyon pontosan megfogalmazta: „A régi hit lerombolásával egyidejűleg történik az új világnézet felépítése, mert a hitben nem lehet interregnum. A lélek horror vacui-ja nem enged hitnélküliséget. Az új, tudáson alapuló hit [sic!] a szocializmus, mely a kommunizmus eljövételének szükségességét hirdeti.”¹¹⁶ Nem csak Téri szavait hatja át a kommunista eszkatológia, az elkerülhetetlen vég, a „kommunizmus megdönthetetlen hite”,¹¹⁷ hanem rengeteg korabeli propagandaanyagot is.

A vallás elhagyásából fakadó üresség érzésénél azonban sokkal meghatározóbbnak tűnik a messianizmus motívuma, amelynek nyomaira nemcsak a forrásként használt irodalmi szövegekben, de a publicisztikákban is sokszor rátalálunk. Szövegeinkből úgy tűnik, hogy ez a biblikus messianizmus szekularizálódott a kommunizmus formájában. Jóllehet a zsidó vallási rituálékat „elhagyták” az aszimiláló személyek, de a vallás kulturális hagyományai tovább éltek, és evilági alakot öltöttek. Egy másik lehetséges olvasata mindennek, hogy egy túlteljesítő, neofita kulturális és morális asszimilációval állunk szemben, amelynek résztvevői feltalálták a transzcendentálist és a materiálist vegyítő „újfajta kereszténységet”,

112 Leopold 1897.

113 Krajewski 2000: 126.

114 Borsányi 1992: 148; Farkas 2009.

115 György 1913: 53.

116 Propaganda gyógyszerészek számára. *Gyógyszertári Munkások Lapja* 1919. június 25.; ill. BFL VII.18.d. 1919-05-0173.

117 BFL VII.18.d.1919-05-0173; Proletár Öntudat. *Gyógyszertári Munkások Lapja* 1919. július 9.

nevezetesen a kommunizmust, mely az „evangélium be nem tartott ígéreteit képviselte a tömegek számára”.¹¹⁸

Meglehetősen tág keretek között mozgott, hogy ki is képviselte a kommunisták szemében a megváltót. Lukács György a proletariátussal azonosította a „messianikus osztályt”,¹¹⁹ más kommunisták viszont a politikai mozgalom tagjaira tekintettek a szent ügy mártírjaiként, sőt egyenesen megváltóiként. Közéjük tartozik a hazugkirály, Tarján Péter is: „Tudják-e, hogy Krisztusként jöttem közéjük, hogy néhány ezernyi embert visszaadjak önmagának? Érzik-e, hogy bennük bujkálok talán évezredek óta?”¹²⁰

Egy ismeretlen gyógyszerész cikkszerző – talán éppen Székely – mintha csak megismételné a hazugkirály mondanivalóját: „[a kommunisták] megváltói a világnak, szent mártírjai egy eszmének, amelynek a neve: kommün, a célja pedig kultúra. [...] A kommunizmus eszméje nem új. Majd kétezer esztendővel ezelőtt mondotta ki a Nazarethi Jézus, hogy minden embernek egyenlő joga van az élethez.”¹²¹ Székely másik cikkében a Bibliát parafrázálva tanácsolja, hogy ha valaki valóban a kommunista társadalomhoz (értsd: az Úrhoz, Isten országához) vezető utat keresi, akkor oda a szakszervezeten (értsd: megváltón) keresztül vezet az út:¹²² „Mert én vagyok az út, az igazság, az élet és én vagyok a szakszervezet most és mindörökké, ámen.”¹²³

Talán nem lehet véletlen, hogy Székely műveiben lépten-nyomon ezekbe a bibliai – érdekes módon elsősorban újtestamentumi – motívumokba ütközünk. Gondoljunk csak *A porcellángyár* kommunista alakjára, Gremespergerre, aki Osváth szerint egy szent és tisztaszívű álmodozó, aki ugyanakkor hitéért ölni is képes, aki megtisztítja a világot a kizsákmányolóktól éppen úgy (bár kíméletlenebbül), ahogy Jézus a templomot az üzérkedőktől.¹²⁴ Osváth maga is csatlakozik Gremespergerhez és a kommunista mozgalomhoz hátrahagyva családját. Pont úgy, ahogy azt Jézus kérte az apostoloktól.¹²⁵ Végül Osváth kísérlete, hogy felépítse az új gyárat (ti. a kommunista társadalmat) a hitetlenek miatt vallott kudarcot.¹²⁶ Pedig éppen Jézus hirdette a hitetleneknek, hogy hitükkel akár hegyeket is megmozgathatnak.¹²⁷

118 Farkas 2009: 24.

119 Lukács 1971: 11–17.

120 Székely 1921: 159.

121 Elvtársainkhoz! *Gyógyszerész Újság* 1919. május 15.

122 János 14, 6.

123 A vasasok. *Gyógyszertári Munkások Lapja* 1919. július 9.

124 Máté 21, 12–13.

125 Máté 19, 29.

126 „Nem hittek benne. Ezért nem épült fel. Nem hittek. Ezért nem füstölnek a kéményei. Nem hittél. Ezért nem halldod a gépeket. Nem hittél. Ezért nem látod a munkát.” Székely 1925: 50.

127 Máté 17, 17–20.

A példákat még tovább lehetne sorolni, de talán ennyi is elegendő, hogy lássuk a kommunista mozgalom és a messianizmus közti erős analógiákat, párhuzamokat, amire már többen is felfigyeltek.¹²⁸ Bergyajev a marxizmust elemezve jutott hasonló következtetésre: „A proletariátust messianisztikus vonásokkal ruházták fel, az új Izraelt, Isten kiválasztott népét látják benne. E folyamat pedig nem más, mint az ősi zsidó messianisztikus tudat szekularizációja.”¹²⁹ Michael Löwy a zsidó messianizmus és az anarchista utópia közti „kölcsonös vonzáson alapuló választásról” beszél. Ezzel a – Webertől kölcsönzött – fogalommal Löwy arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a zsidó messianizmus olyan immanens elemei, mint a messiásvárás, a megváltás vagy a forradalmi apokalipszis mind megtalálhatók az anarcho-bolsevik eszmékben is.¹³⁰

Amennyiben valóban elfogadjuk, hogy a szerzők morális, erkölcsi, kulturális vagy akár vallási dilemmái a szépirodalmi műveken keresztül felfejthetők, akkor adódik a következtetés, hogy a kommün idején vezető szerepet vállaló gyógyszerészekben a millenaristákat, egy újfajta „szekularizált” messianizmus hirdetőit lássuk. Kevésbé az antiszemizmusra adott reakció sejlik fel előttünk, mint inkább a messiásvárás, a földi paradicsom megvalósításának igénye, a szentség profanizálása. A messianizmus és a kommunizmus közti „választó vonzódás” bemutatásával persze még nem oldottuk meg az alapvető történelmi problémát: nevezetesen, hogy miért éppen itt és miért éppen ekkor következett be a kettő találkozása. És ezzel ismét csak a 19. század alapvető társadalmi folyamataira kell utalnunk: az iparosodás és urbanizáció ellentmondásaira, a világháború következményeire és nem utolsósorban a kelet-közép-európai zsidóság asszimilációjára, mely – a vallási gyökerektől való eloldódás által – lehetővé tette a messianizmusnak és a kommunizmusnak a találkozását.

---

¹²⁸ A „zsidó messianizmus” és a baloldali mozgalmak kapcsolatának kritikájára vonatkozóan lásd: Gantner 2007.

¹²⁹ Bergyajev 1989: 107.

¹³⁰ Löwy 1985.

Források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII.5.c. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai – Büntetőpererek iratai, 1917–1950.

VII.18.d. Budapesti Királyi Ügyészség iratai – Büntetőpererek iratai, 1907–1950.

1900. évi népszámlálás VIII. 1906: *A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Nyolcadik rész. Közszolgálati ágak és szabadfoglalkozások.* Budapest.

1910. évi népszámlálás VI. 1920: *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása.* Budapest.

1920. évi népszámlálás III–IV. 1926: *Az 1920. évi népszámlálás. Harmadik rész. A népesség foglalkozása részletesen és vállalati statisztika. Negyedik rész. A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve s a népesség ház- és földbirtokviszonyai.* Budapest.

A zsidók rémuralma Magyarországon 1919. március 21-től augusztus hó 1-ig [1919]. [h. n.]. https://adt.arcanum.com/hu/view/DomolkiKonyvekJudaika_076/ – utolsó letöltés: 2022. szeptember 10.

Budapest félszázados fejlődése 1878–1923. 1925. (Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleményei 53.) Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest.

A Gyógyszerész, 1956.

Egészségügyi Dolgozó, 1967–1980.

Gyógyszerész Újság, 1918–1919.

Gyógyszerészek Lapja, 1919–1931.

Gyógyszerészi Hetilap, 1919–1921.

Gyógyszerészi Közlöny, 1919–1922.

Gyógyszerészi Szemle, 1939–1943.

Gyógyszertári Munkások Lapja, 1919.

Népszava, 1919.

Hivatkozott irodalom

- Baradlai János – Bársony Elemér 1930: *A magyarországi gyógyszerészet története. II. kötet. 1800-tól a legújabb időkig*. Budapest.
- Bányai Károly 1941: *Harminc év krónikája. A gyógyszerészi szociális mozgalmak története 1906–1936*. Budapest.
- Bergyajev, Nyikolaj 1989: *Az orosz kommunizmus értelme és eredete*. Budapest.
- Bibó István 1990: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok II*. Budapest, 621–798. [Eredetileg: Válasz 1948].
- Bontha Jenő 1943: *A „Százas Bizottság” története*. Budapest.
- Borsányi György 1992: Zsidók a munkásmozgalomban. *Világosság* (33.) 2. 145–151.
- Bródy Sándor 1915: Zsidókról. In: Bródy Sándor: *Fehér könyv*. 1915. március. 67–86.
- Bródy Sándor é. n.: *Színészvér. A nap lovagja*. <https://mek.oszk.hu/05400/05465/05465.pdf> – utolsó letöltés: 2022. augusztus 15.
- Csunderlik Péter 2019: A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. *A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Budapest.
- Erényi Tibor 1994: Zsidók és a magyar politikai élet. 1848–1938. *Múltunk* (39.) 4. 3–30.
- Farkas Attila Márton 2009: A kommunizmus örökletes betegsége, az árnyék-kereszténység. In: Szalai Erzsébet (szerk.): *Kordiagnózis: fiatal társadalomtudósok antológiája*. Budapest, 24–69.
- Gantner Brigitta Eszter 2007: Zsidó messianizmus és a baloldal. Egy toposz vizsgálata. *Kultúra és Közösség* (34.) 1. 34–38.
- Gyáni Gábor 2003: *Posztmodern kánon*. Budapest.
- György Mátyás – Kassák Lajos – Komját Aladár – Lengyel József 1917: *Új költők könyve*. Budapest.
- György Mátyás – Komját Aladár – Lengyel József – Révai József 1918: *Szabadulás*. Budapest.
- György Mátyás 1911: Düh. *Nyugat* (4.) 24. 1105–1106.
- György Mátyás 1913: *Ligeia*. Budapest.
- György Mátyás 1916: Így volt. *Ma* (1.) 1. 8.
- György Mátyás 1917b: Télveszte. *Ma* (2.) 6. 84.
- György Mátyás 1917a: Idegsokk harmadik évében. *Ma* (2.) 6. 84.

- György Mátyás 1925: A rend. *Testvér. Irodalmi folyóirat* (2.) 2. 44–52.
- Hatos Pál 2021: *Roszfűük világforradalma*. Budapest.
- Halmos Károly 2009: Hagenström mint ideál. A szépirodalom társadalomtörténeti elemzésének lehetőségei. *Sic Itur ad Astra* (20.) 59. 49–72.
- Henerári László 1969: A magyar Tanácsköztársaság gyógyszerészeti emlékei. *Gyógyszerészet* (13.) 3. 81–98.
- Kálmán C. György 1982: György Mátyás groteszk magánbeszédei. *Irodalomtörténeti Közlemények* (86.) 3. 330–349.
- Kálmán C. György 2008: *Élharcok és arcélek. A korai magyar avantgárd költészet és a kánon*. Budapest.
- Kempler Kurt 1984: *A magyarországi gyógyszerészet a századfordulón (1888–1914)*. Budapest.
- Komoróczy Géza 2012: *A zsidók története Magyarországon II. 1849-től a jelenkorig*. Pozsony.
- Konrád Miklós 2019: Csalódott zsidók a magyar zsidóság aranykorában. In: Lukács Anikó – Tóth Árpád (szerk.): *Az érzelmek története*. Budapest, 405–421.
- Koritsánszky Ottó 1902: A két Blockstein. In: Koritsánszky Ottó – Illyés Kálmán (szerk.): *Pirkadás. A Tolnai Megyei Kör évkönyve*. Szegzárd, 25–45.
- Koritsánszky Ottó 1919a: *A magyar gyógyszerészet a proletárdiktatúra és a politikai átalakulások idején*. Budapest.
- Koritsánszky Ottó 1919b: *Láng és pernye. Kis képek nagy időkből*. Debrecen.
- Krajewski, Stanislaw 2000: Jews, Communism, and the Jewish Communists. In: Kovács, András (ed.): *Jewish studies at the CEU. Public Lectures. 1996–1997*. Budapest, 119–133. <https://jewishstudies.ceu.edu/i-yearbook-1996-1999> – utolsó letöltés: 2022. július 06.
- Kurucz Tibor – Benkő György 1969: A magyar Tanácsköztársaság gyógyszerészettéről. *Gyógyszerészet* (13.) 3. 99–106.
- Leopold Gusztáv 1897: Szocializmus és antiszemitizmus. *Egyenlőség* (16) 14. 4.
- Löwy, Michael 1985: Zsidó messianizmus és anarchista utópiák Közép-Európában (1905–1923). In: Simon Róbert (szerk.): *Zsidókérdés Kelet- és Közép-Európában*. Budapest, 213–244.
- Lukács György 1971: *Történelem és osztálytudat*. Budapest.

- Magos Gergely 2014: Patika panama: A korrupció mint gazdasági cserekapcsolat. In: Halmos Károly – Kiss Zsuzsanna – Klement Judit (szerk.): *Piacok a társadalomban és a történelemben*. Budapest, 480–492.
- Putnoky István 2002: *Gyógyszertár az „Isten Szeméhez”*. Budapest.
- Szabó Dezső 1919: *Az elsodort falu*. Budapest.
- Szabó Miklós 2015: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története. 1867–1918*. Budapest
- Szabóné Tábori Márta 1969: A dicsőséges 133 nap emlékére. *Gyógyszerészet* (13.) 4. 139–140.
- Szász László 2012: „Kálvinisták és zsidó újságírók mindenféle bolondokat akarnak”. Identitás- és szerepzavar Bródy Sándor *A nap lovagja* című regényében. *PoLíSz*. 143. 30–55.
- Székely Jenő 1912: *Hangulatfoszlányok*. Budapest.
- Székely Jenő 1916: *Csönd. Háborús versek*. Budapest.
- Székely Jenő 1921: *A hazugkirály*. Budapest.
- Székely Jenő 1925: *A porcellángyár*. Budapest.
- Székely Jenő 1928: *A Csehi család*. Kolozsvár.
- Vígh Károly 1979: *Vörös pest vármegye*. Budapest.